

**РЕГУЛЮВАННЯ АДВОКАТСЬКИХ ГОНОРАРІВ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ:
ЗАКОНОДАВЧІ ТА САМОВРЯДНІ МОДЕЛІ****REGULATION OF ATTORNEY'S FEES IN EUROPEAN COUNTRIES:
LEGISLATIVE AND SELF-GOVERNMENTAL MODELS****Сьомак Т.О., аспірантка кафедри цивільної юстиції та адвокатури***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого**orcid.org/0009-0001-7033-4917*

Стаття присвячена висвітленню одного з найважливіших інститутів сучасної адвокатури – інституту винагороди адвоката за його професійну діяльність в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС). Гонорар адвоката є багатоаспектним явищем, так само як і сам інститут адвокатури, адже охоплює протилежні складові шляхом поєднання приватних та публічних інтересів. Це є актуальним і для винагороди адвоката, яка розглядається в дуалістичному значенні – поєднуючи економічний та соціальний чинники, адже адвокати повинні знаходити баланс між соціально важливим питанням захисту прав та інтересів інших осіб, але з іншого боку, винагорода за цю діяльність все ж є основним джерелом доходу для нього.

Інститут винагороди адвоката був сформований під впливом сукупності історичних, економічних та правових чинників, що підтверджує спільність підґрунтя для держав-членів ЄС, але в той же час стало причиною різноманітності підходів до правового регулювання та закріплення в залежності від окремо взятої країни Співтовариства.

Попри спільні загальноєвропейські принципи та стандарти, правопорядками держав-членів ЄС по-різному здійснюється врегулювання питання гонорару адвоката в національному законодавстві, включаючи закріплення поняття «гонорару адвоката», врегулювання тарифних систем та державного впливу на інститут винагороди, а також питання гонорару успіху. Національними правопорядками в різний спосіб регулюється принцип свободи договору між адвокатом та його клієнтом, а також можливість державного втручання в ці відносини шляхом запровадження мінімальних тарифів чи певних обмежень стосовно гонорару успіху. Відсутність єдиного підходу стосовно врегулювання цього інституту в різних державах-членах ЄС призводить до нерівномірності економічного становища адвокатів, а в подальшому має вплив на рівень доступу до правосуддя.

Метою статті є комплексне дослідження інституту винагороди адвоката в країнах-членах ЄС та визначення його особливостей. А тому в статті використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Історично-правовий метод дає можливість прослідкувати за розвитком інституту винагороди в динаміці та виділити його характерні ознаки, що утворилися під час еволюції цього інституту. Аналіз судової практики ЄСПЛ застосовується для виявлення загальноєвропейських підходів до вирішення основних проблем, пов'язаних із функціонуванням інституту винагороди адвоката за його професійну діяльність в країнах ЄС. Системний підхід дає можливість об'єднання даних окремої держави з питань регулювання інституту винагороди адвоката для узагальнення всієї системи – загальноєвропейських тенденцій правового регулювання даного інституту.

Актуальність теми обумовлюється зростаючою роллю адвокатури в контексті реалізації права на доступ до правосуддя в державах-членах ЄС, особливо враховуючи неоднорідність підходів до регулювання інституту винагороди адвоката за його професійну діяльність в різних країнах ЄС, що підтверджує необхідність комплексного аналізу даного інституту з врахуванням практики ЄСПЛ, особливо в контексті питання обмеження свободи договірних відносин з урахуванням практики ЄСПЛ.

Результатом дослідження стало узагальнення тенденцій розвитку інституту винагороди адвоката за його професійну діяльність з виділенням особливостей цього інституту в країнах ЄС з врахуванням актуальної судової практики, а також виокремлено моделі правового регулювання гонорару успіху.

Ключові слова: гонорар адвоката, винагорода адвоката в країнах ЄС, гонорар успіху адвоката.

The article is devoted to highlighting one of the most important institutions of modern advocacy – the institution of attorney's remuneration for his professional activity in the countries of the European Union (hereinafter – the EU). Attorney's fee is a multifaceted phenomenon, as is the institution of advocacy itself, because it encompasses opposing components by combining private and public interests. This is also relevant for attorney's remuneration, which is considered in a dualistic sense – combining economic and social factors, because attorneys have to find a balance between the socially important issue of protecting the rights and interests of people, but on the other hand, the remuneration for this activity is still the main source of income for him.

The institution of attorney's remuneration was formed under the influence of a combination of historical, economic and legal factors, which confirms the common ground for the EU member states, but at the same time became the reason for the diversity of approaches to legal regulation and consolidation depending on a single country of the Community.

Despite common European principles and standards, the legal systems of the EU Member States regulate the issue of attorney's fees in national legislation in different ways, including the consolidation of the concept of "attorney's fees", the regulation of tariff systems and state influence on the institution of remuneration, as well as the issue of success fees. National legal systems regulate the principle of freedom of contract between a lawyer and his client in different ways, as well as the possibility of state intervention in these relations by introducing minimum tariffs or certain restrictions on success fees. The lack of a unified approach to the regulation of this institution in different EU Member States leads to uneven economic conditions for lawyers, and subsequently has an impact on the level of access to justice. The aim of the article is a comprehensive study of the institution of attorney's fees in the EU Member States and the determination of its features. Therefore, the article used general scientific and special methods of scientific knowledge. The historical and legal method makes it possible to follow the development of the institute of remuneration in dynamics and to highlight its main features that have formed during the evolution of this institute. The analysis of the case law of the ECHR is used to identify pan-European approaches to solving the main problems related to the functioning of the institute of remuneration of a lawyer for his professional activity in the EU countries. The systemic approach makes it possible to combine data from a single state on the regulation of the institute of remuneration of a lawyer for his professional activity to generalize the entire system – pan-European trends in the legal regulation of this institute.

The relevance of the topic is due to the growing role of the legal profession in the context of the implementation of the right to access to justice in the EU Member States, especially given the heterogeneity of approaches to the regulation of the institute of remuneration of a lawyer for his professional activity in different EU countries, which confirms the need for a comprehensive analysis of this institute taking into account the practice of the ECHR, especially in the context of the issue of restricting the freedom of contractual relations taking into account the practice of the ECHR.

The result of the study is a generalization of the trends in the development of the institution of remuneration of a lawyer for his professional activity, highlighting the features of this institution in EU countries, taking into account current judicial practice, and also identifying models of legal regulation of success fees.

Key words: lawyer's fee, lawyer's remuneration in EU countries, lawyer's success fee.

Розвиток інституту винагороди адвоката за його професійну діяльність нерозривно пов'язаний із розвитком всього інституту адвокатури. Колискою адвокатури Європи є Стародавній Рим та Греція, які мали значний вплив на подальше формування цього інституту в країнах ЄС. Першими представниками юридичної професії Стародавньої Греції вважаються логографи, синегори, параклети та прагматики. Історичні джерела дають змогу зробити висновок, що вже на той час їхня робота була оплачуваною.

Слід зазначити, що саме в античний період були закладені основи для формування як континентальної, так і романо-германської систем права, що стали підґрунтям для правових систем країн ЄС, адже саме в цей час з'явилися першооснови професійної правничої допомоги та публічний судовий процес.

В теперішній час основними нормативно-правовими актами, що регулюють інститут винагороди адвоката в країнах-членах ЄС є: Загальний кодекс правил для адвокатів країн ЄС [1], дія якого поширюється на всі держави-члени ЄС, а також національні закони про адвокатуру та кодекси професійної етики адвокатів. В деяких державах існують також спеціальні нормативно-правові акти, що регулюють окремі питання, пов'язані із гонораром адвоката.

Загальний кодекс правил для адвокатів країн ЄС не має визначення поняття «гонорар адвоката», проте п. 3.4.1 встановлено, що «розмір гонорару адвоката, що визначається у розумних межах і співвіднесений з характером послуг адвоката, повинен бути заздалегідь відомий клієнту в повному обсязі» [1], таким чином на рівні всіх держав-членів ЄС закріплюється принцип прозорості, розумності та справедливості адвокатської винагороди. Додатково це також закріплюється Хартією ключових принципів правничої професії (CCBE Charter), ст. 3.3 передбачено, що адвокат повинен завчасно повідомляти клієнта про розмір та принципи обчислення гонорару та не стягувати прихованих чи необґрунтованих платежів [2].

Більшість держав-членів ЄС встановлює норми стосовно гонорару адвоката саме в основному законі про адвокатуру, однак є певні виключення, як до прикладу спеціальний закон про винагороду адвокатів в Німеччині, яким додатково підкреслюється важливість вирішення даного питання – *Rechtsanwaltsvergütungsgesetz* (Закон про винагороду адвокатів Німеччини) [3] та Закон про адвокатський тариф в Австрії (RATG) [4], яким передбачено граничні розміри винагороди адвокатів. В деяких інших країнах є спеціальні нормативно-правові акти, що пов'язані з тарифами на адвокатські послуги – Розпорядження міністра юстиції Польщі щодо оплати адвокатських дій, що передбачає мінімальні ставки гонорару адвокатів [5] та Тариф винагороди адвокатів та відшкодування витрат в Хорватії, що затверджується Хорватською асоціацією адвокатів за погодженням міністра юстиції (*Tarifa o nagradama i naknadi troskova za rad odvjetnika*) [6].

Законодавством кожної окремої держави ЄС встановлюються ключові моменти, які вирішують питання гонорару адвоката, зокрема встановлення поняття «гонорар адвоката», форм винагороди та інші супутні питання, однак ключовими спільними для більшості країн ЄС ознаками гонорару адвоката є такі:

1. Прозорість та передбачуваність-як основні принципи формування винагороди, що працюють як для захисту клієнта, так і самого адвоката

Так, наприклад, у Франції ст. 11.2 Національних правил юридичної професії (RIN) [7] передбачено, що адвокат зобов'язаний укласти в письмовому вигляді договір про

гонорар із клієнтом, в якому наперед буде визначено суму та метод визначення винагороди, що підтверджує наявність принципу прозорості та передбачуваності для клієнта.

2. Принцип вільних договірних відносин між адвокатом та клієнтом в контексті встановлення розміру, вибору форми та інших питань, пов'язаних із встановленням та оплатою гонорару

До прикладу, в Іспанії діє ст. 14 Закону 25/2009 [8], що вносить зміни до Закону про професійні асоціації, відповідно до якої діє заборона на встановлення обов'язкових правил щодо гонорарів адвокатів, в тому числі мінімальних тарифів – адвокати та їхні клієнти є вільними в питанні укладення договору стосовно гонорару адвоката, навіть орган адвокатського самоврядування не має права втручатися в це питання.

3. Етична сторона формування гонорару адвоката, що запобігає використанню несправедливо завищеної чи навпаки демпінгуючої винагороди

Прикладом може слугувати ст. 25 Кодексу адвокатської етики Італії [9], якою передбачено, що винагорода адвоката повинна бути справедливою та пропорційною обсягу та характеру виконаної роботи та при цьому відповідати престижу та гідності професії

4. Контроль в питаннях, пов'язаних із гонораром адвоката, з боку органів організації та діяльності адвокатури та суду

В Бельгії існує контроль подвійного рівня у разі наявності спору щодо розміру винагороди, навіть за наявності письмового договору між сторонами – спочатку справа розглядається головою колегії адвокатів, а далі може бути перевірено судом відповідно до ст. 446ter Судового кодексу Бельгії [10]. Така модель є яскравим прикладом поєднання принципу вільного договору та автономії, з одного боку, та ефективного судового контролю, з іншого боку.

Законодавством більшості держав ЄС при встановленні розміру винагороди адвоката до уваги беруться такі критерії: складність справи, час, досвід адвоката та наявність в нього спеціальних знань, важливість справи для клієнта та його фінансове положення, необхідність відраджень та інші. При цьому основними формами є: погодинна ставка, фіксована оплата, оплата за кожну процесуальну дію, місячна/квартальна/річна підписка та різні форми гонорару успіху.

В той же час існує рішення Європейського Суду з прав людини (далі-ЄСПЛ) стосовно мінімальних ставок гонорарів адвокатів, на думку Суду «фіксація мінімальних розмірів винагороди може призвести до "несприятливого вибору"» [11]. Це означає, що клієнти з більшою вірогідністю можуть обирати тих адвокатів, що працюють за нижчими ставками, демпінгуючи таким чином ринок послуг безвідносно якості їхнього надання.

Необхідно зазначити, що застосування обов'язкових мінімумів гонорарів адвокатів в якості імперативу протирічить нормам стосовно мінімальних тарифів вільних професій, однією з яких є і адвокатська. Яскравим прикладом заборони таких обмежень була справа Європейської Комісії проти Італії в 2006 році [12], в якій зазначалося, що погодження розміру винагороди адвоката повинно бути за волею сторін згідно із принципом свободи договору та не може бути визначено обов'язковими державними тарифами, які б визначали такі ставки, а тому за рекомендацією Європейської комісії ця ситуація була змінена. Зараз же в деяких країнах існують мінімальні ставки, проте вони мають рекомендаційний характер та зазвичай застосовуються в разі судового оскарження розміру винагороди адвоката.

Варто вказати, що в деяких країнах існують державні тарифи ставки гонорарів адвокатів в разі відсутності письмової домовленості між адвокатом та клієнтом – Німеччина, Італія та Австрія. В інших країнах існують певні орієнтовні тарифи, що розробляються органами самоврядування адвокатури – Іспанія. В деяких наявні мінімальні ставки – Польща, Греція.

При цьому в країнах ЄС відсутні фіксовані стандарти стосовно розміру винагороди адвоката, які б застосовувалися в межах всього ЄС. Так, відповідно до звіту Європейської комісії про оцінку впливу пропозиції щодо рішення Ради про приєднання ЄС до Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах від 16.07.2021 року [13] погодина ставка адвокатів в різних країнах становила таку суму в євро: Австрія-377, Бельгія– 220, Чехія-90, Болгарія-31, Італія-503, Словаччина-90, Німеччина-357, Швеція-377, Франція-354. В середньому по ЄС-247 євро, що демонструє велику розбіжність, особливо між Болгарією з одним із найнижчих показників та Італією з найвищим, що фактично є показником економічної нерівності адвокатів в межах ЄС та відображає нерівномірність рівня розвитку юридичної професії в ЄС.

Важливим в контексті розгляду гонорару адвокатів ЄС є питання гонорару успіху, адже протягом довгого часу такий вид винагороди був забороненим саме через нього можна оцінити ступінь свободи та незалежності адвокатури, що в свою чергу впливає на доступ до правосуддя. Необхідно зазначити, що доктриною ЄС гонораром успіху охоплюються одразу декілька видів винагороди адвоката – *success fee*, *conditional fee* та *actum de quota litis*. Різниця між ними полягає в тому, в який саме спосіб адвокатуві оплачується гонорар у разі настання певної події чи позитивного результату. При *success fee* гонорар, що залежить від успіху справи є додатковим, а тому адвокат при будь-яких умовах отримує винагороду за роботу. *Conditional fee* – винагорода, яка повністю залежить від результату, але у разі програшу адвокат все ж може отримати якусь базову ставку за роботу. *Actum de quota litis* є відсотком від виграшу, а тому повністю залежить від результату справи.

Питання гонорару успіху не має свого закріплення в загальному нормативно-правовому акті для країн ЄС, однак Кодекс поведінки європейських адвокатів має застереження стосовно *Actum de quota litis*, а саме: «адвокату заборонено укладати угоду до остаточного завершення справи, за якою клієнт зобов'язується виплатити винагороду як частку від предмета спору незалежно від того як вона представлена» [1].

У рішенні «Партідіс проти Греції» [14] ЄСПЛ встановив, що гонорар успіху є угодою, відповідно до якої клієнт зобов'язується виплатити адвокату певний відсоток від присудженої судом в разі виграшу суми. Разом з тим, ЄСПЛ в свої рішеннях неодноразово вказував, що такі рішення Суд ні до чого не зобов'язують, адже він керується принципом розумності судових витрат, а не самою угодою про виплату адвокатської винагороди.

Вільчик Т. Б. аналізує сучасні правові підходи до регулювання гонорару успіху адвоката та зазначає з цього приводу, що «для англосаксонської системи права переважно властиво дозвіл «гонорару успіху» в цілому, за винятком окремих категорій справ (кримінальних та сімейних), і характерне регулювання на принципі «дозволено, що не заборонено». Романо-германська система права, яка більшою мірою набула поширення в країнах континентальної Західної Європи (насамперед Франція, Німеччина та Австрія), пішла шляхом встановлення погодинних ставок оплати праці адвокатів. Для романо-германської системи права властивий дозвіл «гонорару успіху» у випадках, зазначених у законі» [15, с. 258]. Цей аналіз додатково демонструє вплив історико-правових передумов на формування як спільних рис, так і відмінностей правового регулювання країн ЄС.

Аналіз внутрішнього законодавчого регулювання інституту винагороди адвоката за його професійну діяльність в країнах ЄС дає змогу виокремити такі варіанти закріплення гонорару успіху:

1. Заборона *actum de quota litis*, проте з можливістю певних винятків з правила (Німеччина)

2. *Actum de quota litis* заборонено, однак гонорар успіху дозволений у формі додаткової форми винагороди (Франція, Польща, Бельгія, Австрія, Португалія, Естонія, Ірландія, Нідерланди, Італія)

3. Відсутні норми, що прямо забороняють *actum de quota litis*, гонорар успіху – дозволена форма винагороди адвоката, однак з певними винятками (Іспанія, Данія, Греція).

Таким чином можна зробити висновок про те, що існує загальне правило стосовно заборони *actum de quota litis* в чистому вигляді, проте в цілому країни ЄС більш лояльно ставляться до застосування адвокатами гонорару успіху в якості додаткового виду винагороди.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що в країнах ЄС немає уніфікованого документу, яким би регулювався інститут винагороди адвоката за його професійну діяльність, однак при цьому є спільні принципи, на яких ґрунтується регулювання даного інституту – розумність, прозорість та обґрунтованість.

Аналіз правопорядків держав-членів ЄС демонструє існування різних моделей правового регулювання інституту винагороди адвоката та при цьому характеризується різним ступенем втручання держави та органів адвокатського самоврядування (на прикладі формування мінімальних тарифів адвокатських гонорарів) в питання встановлення розміру винагороди адвоката та можливості застосування такої форми винагороди як гонорар успіху.

При цьому основними засадами даного інституту є принцип вільного договору між адвокатом та клієнтом, відповідно до якого встановлення розміру винагороди є все ж прерогативою сторін договірних відносин, при цьому в країнах ЄС прослідковується тенденція послаблення обмежень та заборон відносно гонорару успіху, прикладом можуть слугувати Франція, Італія, Португалія, Ірландія та інші держави, в яких заборонено застосування *actum de quota litis* в чистому вигляді, однак дозволено використовувати гонорар успіху в якості додаткової форми винагороди.

Дослідження інституту винагороди адвоката в країнах ЄС набуває особливого значення для удосконалення законодавства України в цій галузі у зв'язку із тим, що наша держава обрала для себе євроінтеграційний шлях, а тому елементи організації та діяльності інститутів адвокатури також повинні бути узгодженими відповідно до загальноєвропейських принципів, що надає дослідженню даного інституту додаткової актуальності. Зокрема, доцільними є запровадження гнучкої моделі застосування гонорару успіху адвоката, а також підходів та принципів, що спрямовані на забезпечення прозорості, обґрунтованості та розумності договірних відносин, що характеризуються достатнім рівнем автономності, з одного боку, та наявними інструментами контролю з боку органів самоорганізації адвокатури.

Актуальним може бути досвід Німеччини, Австрії та Італії в контексті запровадження та застосування базових тарифів гонорарів адвоката, які можна було б застосовувати в разі судового оскарження за відсутності письмової угоди між сторонами з метою підвищення правової визначеності. Іспанська модель представлена тим, що саме органи адвокатського самоврядування розроблюють рекомендації стосовно розміру ставок, що додатково підкреслює роль та значення інституту адвокатури та також може бути взято до уваги.

Отже, використання європейського досвіду в питанні регулювання винагороди адвоката за його професійну діяльність під час процесу гармонізації українського законодавства допоможе досягти балансу між інтересами адвокатів, клієнтів, а також держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text (дата звернення 21.12.2025).
2. Хартія ключових принципів європейської адвокатської професії URL: <https://tomorrowlawyer.org/wp-content/uploads/2017/03/Xap-tia.pdf> (дата звернення 21.12.2025).
3. Закон про винагороду адвокатів Німеччини URL: <https://dejure.org/gesetze/RVG>
4. Закон про адвокатський тариф в Австрії URL: www.ris.bka.gv.at (дата звернення 21.12.2025).
5. Розпорядження міністра юстиції Польщі щодо оплати адвокатських дій, що передбачає мінімальні ставки гонорару адвокатів URL: <https://isap.sejm.gov.pl> (дата звернення 21.12.2025).
6. Тариф винагороди адвокатів та відшкодування витрат в Хорватії, що затверджується Хорватською асоціацією адвокатів за пого-дженням міністра юстиції URL: <https://www.hok-cba.hr> (дата звернення 21.12.2025).
7. Національні правила юридичної професії Франції від 31.12.1971 р. URL: <https://www.cnb.avocat.fr/fr/reglement-interieur-national-de-la-profession-davocat-rin#> (дата звернення 21.12.2025).
8. Закон Іспанії №25/2009 від 22.12.2009 р., який вніс зміни до Закону «Про професійні асоціації» і URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/6250> (дата звернення 21.12.2025).
9. Кодекс адвокатської етики Італії URL: <https://www.consiglionazionaleforense.it> (дата звернення 21.12.2025).
10. Судовий кодекс Бельгії URL: <https://www.ejustice.just.fgov.be> (дата звернення 21.12.2025).
11. Рішення Суду (Великої палати) від 5 грудня 2006 р. Федеріко Чіполла проти Розарії Фазарі, уродженої Портолезе (C-94/04) та Сте-фано Макріно та Клаудія Капопарте проти Роберто Мелоні (C-202/04). Подання на попереднє рішення: Corte d'appello di Torino (C-94/04) і Tribunale di Roma (C-202/04), Італія. Правила конкуренції в Співтоваристві – Національні правила щодо гонорарів адвокатів. Встанов-лення професійних тарифів. Свобода надання послуг. Об'єднані справи C-94/04 та C-202/04 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:62004CJ0094> (дата звернення 21.12.2025).
12. Рішення Суду Європейського Союзу від 6. 07. 2010 р. у справі C-565/08 Commission v. Italy URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf%3Bjsessionid%3D9ea7d2dc30dd2a8bdb6a027b42ae83f4e016f5e2d59a.e34KaxilC3qMb40Rch0SaxyOa390?cid> (дата звернення 21.12.2025).
13. Звіт Європейської комісії про оцінку впливу пропозиції щодо рішення Ради про приєднання ЄС до Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах від 16.07.2021 року URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52021SC0192> (дата звернення 21.12.2025).
14. Iatridis v. Greece. Case № 31107/96. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%22item%22%3A%22001-58227%22%7D> (дата звернення 21.12.2025).
15. Вільчик Т.Б. Pactum de quota litis: проблеми законодавчого врегулювання в Україні. Сучасні виклики та актуальні проблеми судо-вої реформи в Україні: матеріали VI Міжнар.наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022 р., Чернівці) редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці, 1. 2022. С. 255–262.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025